

जङ् । कुङ्कः सरयूः तनूः रेणूः प्रियङ्गूः । धेनोः प्राणित्वात्
रज्जोश्च पर्युदासाच्चाङ् ।

समासे रज्जुः पुंसि च । १८ ।

समासान्तस्यः रज्जुशब्दः पुंसि, चात् स्त्रियाम् । कर्कशरज्ज्वा
कर्कशरज्जुना वा बध्नाति ।

शस्त्रजानुस्त्राहश्रुजतुवपुतालूनि नपुंसके । २० ।

उदन्तत्वेन पुंस्त्वे प्राप्ते तदपवादाय स्त्रत्वम् । एतानि स्त्रीवे स्युः ।
शस्त्रं जानुं स्त्राहं श्रुं जतुं तपुं तालुं ।

वसु चार्थवाचि । २१ ।

अर्थवाचिवसुशब्दः स्त्रीवे स्यात् । वसु धनम् । अर्थवाचोव्युत्तोः
पसुर्मयूखाग्निधनाधिपेषु देवभेदे च पुमान् ।

मद्गुमधुशीघ्रमानुकमण्डलूनि नपुंसके च । २२ ।

एते शब्दाः पुंसि नपुंसके च स्युः । पुंस्त्वे प्राप्ते पक्षे स्त्रीव-
त्वार्थं स्त्रत्वम् । अयं मद्गुः इदं वा मद्गु मधुः मधु ।
अनस्थितविकल्पाश्रयणेन वसन्ते चैत्रे दैत्यभेदे च पुमानेव क्षौद्र-
वाचि तु नपुंसकमेव ।

रुक्मन्तः । २३ ।

रुकारान्तः तुकारान्तश्च पुंसि स्यात् । उकारान्तत्वेनैव प्राप्ते
प्रपञ्चार्थः । मेरुः सेतुः हेतुः ।

दारुकसेरुजतुषस्तुमस्तूनि नपुंसके । २४ ।

पूर्वस्त्रत्वापवादः । एते शब्दाः स्त्रीवे स्युः । दारु कसेरु जतु
वस्तु मस्तु ।

सक्तुर्नपुंसके च । २५ ।

तन्तत्वेन पुंस्त्वे प्राप्ते पक्षे स्त्रीवत्वार्थं स्त्रत्वम् । चात् पुंसि ।
सक्तुः सक्तुः ।

प्राग्ररश्मेकारान्तः । २६ ।

इत ऊर्ध्वं रश्मिशब्दघटितस्त्रत्वपर्यन्तमकारान्तोऽधिक्रियते ।

कोपधः । २७ ।

ककार उपधाभूतो यस्य तथाभूतोऽकारान्तः पुंसि स्यात् । स्वकः
कारकः कोरकः । कारकपाठकादयस्तु विशेषणशब्दत्वेन त्रिलिङ्गाः ।
अत्र च प्रकरणे प्रायः विशेष्यशब्दानामेव लिङ्गमनुशिष्यते न तु
विशेषणशब्दानामिति न व्यभिचारः ।

शिवुकशालूकप्रातिपदिकांशुकोल्मुकानि नपुं-
सके । २८ ।

कोपधतया पुंस्त्वे प्राप्तेऽपवादः । एते शब्दाः स्त्रीवे स्युः ।
शिवुकं शालूकं प्रातिपदिकमिदृत्वादि ।

कण्टकानीकसरकमोदकचसकमस्तकपुस्तकतटाक-
निष्कशुल्कवर्चस्कापिनाकभाण्डककटकदण्डकपिटकता-
लकफलककल्कपुलाकानि नपुंसके च । २९ ।

एते शब्दाः पुंसि स्त्रीवे च स्युः । पुंस्त्वे प्राप्ते पक्षे स्त्रीवत्वार्थं
स्त्रत्वम् । कण्टकः कण्टकम् अनीकः अनीकमित्यादि ।

टोपधः । ३० ।

टोपधः अकारान्तः पुंसि स्यात् । घटः पटः ।

किरीटमुकुटललाटवटवीटशृङ्गाटकारटलोष्ठानि
नपुंसके । ३१ ।

पूर्वस्त्रत्वापवादः । एते शब्दाः स्त्रीवे स्युः । किरीटं मुकुटं
ललाटमित्यादि ।

कुटकूटकपटकपाटकपटनटनिकटकीटकटानि
नपुंसके च । ३२ ।

एते शब्दाः नपुंसके पुंसि च स्युः । कुटं कूटः कूटं कूटः
कपटं कपट इत्यादि ।

शोपधः । ३३ ।

शोपधोऽकारान्तः पुंसि स्यात् । शुष्णः शयः पाषाणः ।

च्छणलवणपर्यंतोरणरणोष्णानि नपुंसके । ३४ ।

पूर्वस्त्रत्वापवादः । च्छणं लवणम् पर्यं तोरणमित्यादि ।
अमरस्तु “तोरणोऽस्त्री” इत्युक्तवान् तन्मूलं नृम्यम् । उष्ण-
शब्दस्य अर्थवाचित्वे एव स्त्रीवता तद्वति तु शुष्णवचनत्वेन
त्रिलिङ्गत्वम् । उष्णः वर्ष्णः उष्णा यवागूरित्यादि ।

कार्पापणस्पर्णसुवर्णव्रणचरणवृषणविषाणचूर्ण-
हणानि नपुंसके च । ३५ ।

एते शब्दाः स्त्रीवे पुंसि च स्युः । कार्पापणं कार्पापण इत्यादि ।

थोपधः । ३६ ।

थकारोपधः अकारान्तः पुंसि स्यात् । रथः अर्थः ।

काष्ठपृष्ठरिकथोक्त्यानि नपुंसके । ३७ ।

पूर्वस्त्रत्वापवादः । एते शब्दाः स्त्रीवे स्युः । काष्ठम् उक्तं
(सामावयवभेदः) ।